

ODRŽIVI PROSTORNI RAZVOJ
PODUNAVLJA U SRBIJI
– KNJIGA 2

**Posebna
izdanja 73**
Beograd
2014. godina

Institut
za arhitekturu
i urbanizam
Srbije

IZDAVAČ

Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije (IAUS)
Beograd, 11000 Bulevar kralja Aleksandra 73/II
faks: (381 11) 3370-203, iaus@iaus.ac.rs, www.iaus.ac.rs

ZA IZDAVAČA

Igor Marić, direktor

IZDAVAČKI SAVET

Mila Pucar, predsednik, IAUS, Beograd; Jasna Petrić, zamenik predsednika, IAUS, Beograd; Tamara Maričić, sekretar Izdavačkog saveta, IAUS, Beograd; Branislav Bajat, Univerzitet u Beogradu, Građevinski fakultet, Beograd; Milica Bajić-Brković, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd; Dragana Bazik, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd; Branka Dimitrijević, Glasgow Caledonian University, Glazgov; Milorad Filipović, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd; Igor Marić, IAUS, Beograd; Darko Marušić, Beograd; Nada Milašin, Beograd; Saša Milijić, IAUS, Beograd; Zorica Nedović- Budić, University College Dublin, School of Geography, Planning and Environmental Policy, Dablin; Marija Nikolić, Beograd; Vladimir Papić, Univerzitet u Beogradu, Saobraćajni fakultet, Beograd; Ratko Ristić, Univerzitet u Beogradu, Šumarski fakultet, Beograd; Nenad Spasić, IAUS, Beograd; Božidar Stojanović, Institut „Jaroslav Černi“, Beograd; Borislav Stojkov, Republička agencija za prostorno planiranje Republike Srbije, Beograd; Dragutin Tošić, Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Beograd; Miodrag Vujošević, IAUS, Beograd; Slavka Zeković, IAUS, Beograd

RECENZENTI

dr Jasna Petrić, viši naučni saradnik, IAUS
prof. dr Jasminka Cvejić, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Šumarski fakultet, Beograd

UREDNICI

Marija Maksin
Nikola Krunić
Marina Nenković-Riznić

LEKTURA I KOREKTURA

Nina Dimitrijević

PREVOD

Snježana Mijatović

DIZAJN KORICA

Tanja Bajić

KOMPJUTERSKA OBRADA

Olgica Bakić, Jelena Basarić

TIRAŽ 200 kom.

ŠTAMPA „Planeta print“, d.o.o., Beograd

ISBN 978-86-80329-79-6

U finansiranju monografije su učestvovali Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.

U ovoj knjizi izložen je deo rezultata naučnoistraživačkog projekta TR 36036 „Održivi prostorni razvoj Podunavlja u Srbiji“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u periodu 2011–2014/15. godine.

SADRŽAJ

PREGOVOR	1
Marija Maksin, Tijana Živanović, Vladica Ristić KLJUČNI EVROPSKI I MEĐUNARODNI DOKUMENTI I NJIHOV UTICAJ NA PLANIRANJE ODRŽIVOG RAZVOJA KORIDORA DUNAVA U SRBIJI	3-34
Slavka Zeković, Miodrag Vujošević, Tamara Maričić KOMPARATIVNA ANALIZA REGIONALNE KONKURENTNOSTI I PROSTORNE KONCENTRACIJE: NA PRIMERIMA PODUNAVLJA I BEOGRADSKOG REGIONA	35-82
Marina Nenković-Riznić, Saša Milijić KONCEPT INTEGRALNE ZAŠTITE PROSTORA I ŽIVOTNE SREDINE PODUNAVLJA – EVALUACIJA KONFLIKATA I SISTEM MONITORINGA	83-108
Jasmina Đurđević UPRAVLJANJE ODRŽIVIM RAZVOJEM PROSTORNIH CELINA I POTCELINA POSEBNE NAMENE U PODUNAVLJU U SRBIJI	109-124
Marija Maksin, Saša Milijić ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA U KORIDORU DUNAVA	125-150
Jelena Basarić, Tanja Bajić ZAŠTIĆENA PODRUČJA PODUNAVLJA KAO POTENCIJAL RAZVOJA TURIZMA	151-168
Omiljena Dželebdžić, Igor Marić PREZENTACIJA I ODRŽIVO KORIŠĆENJE KULTURNOG NASLEĐA PODUNAVLJA U SRBIJI	169-184
Tijana Crnčević, Olgica Bakić ISKUSTVA U PLANIRANJU PREDELA PODUNAVLJA	185-200
Vesna Jokić LJUDSKI (HUMANI) RESURSI U PODUNAVLJU U SRBIJI	201-218

Ana Niković, Božidar Manić KONCEPT UNAPREĐENJA URBANOG IDENTITETA NASELJA U OBLASTI PODUNAVLJA	219-234
Tanja Bajić, Jelena Basarić URBANI RAZVOJ I PROMENE U KORIŠĆENJU PROSTORA PRIOBALJA: PRIMER BEOGRADA	235-250
Igor Marić, Branislava Kovačević PRAVILA UREĐENJA I GRAĐENJA RURALNIH NASELJA U PRIOBALJU DUNAVA – TENDENCIJE U URBANIZMU I ARHITEKTURI	251-272
Jelena Živanović Miljković, Marijana Pantić UREĐENJE, ZAŠTITA I KORIŠĆENJE POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA U PODUNAVLJU	273-290
Ljubiša Bezbradica, Tijana Crnčević ŠUME I ŠUMSKO ZEMLJIŠTE PODUNAVLJA U SRBIJI	291-320
Boško Josimović, Marina Nenković-Riznić INTEGRALNO PLANIRANJE I KORIŠĆENJE OBNOVLJIVIH IZVORA ENERGIJE U PODUNAVLJU	321-336
Tamara Maričić, Vesna Jokić ODRŽIVO KORIŠĆENJE PRIRODNIH RESURSA U PODUNAVLJU – PRIMER KOSTOLAČKOG UGLJENOG BASENA	337-368
Olgica Bakić, Aleksandra Gajić KONCEPT GIS-A KAO PODRŠKA UPRAVLJANJU ODRŽIVIM PROSTORNIM RAZVOJEM PODUNAVLJA	369-386
Nikola Krunić, Marija Maksin DUNAVSKO-SAVSKI POJAS KAO OSNOVA RAZVOJA PODUNAVLJA U SRBIJI	387-402

KONCEPT UNAPREĐENJA URBANOG IDENTITETA NASELJA U OBLASTI PODUNAVLJA U SRBIJI

Božidar Manić¹, Ana Niković²

Apstrakt: U radu se potencira značaj specifičnih karakteristika urbanih naselja u Podunavlju koje predstavljaju ključne činioce njihovog identiteta. Polazi se od stava da razvojne strategije i planovi moraju da se prilagode konkretnoj lokaciji, te da budu bazirane na poznavanju postojećeg stanja i potencijala. Ovim putem se kao rezultat implementacije razvojnih dokumenata mogu očekivati kvalitetnija prostorna rešenja i kontinuitet u razvoju. Posmatraju se objekti i prostorne celine koje predstavljaju značajne elemente kulturno-istorijskog i graditeljskog nasleđa. Kao posebni činioci karaktera i identiteta oni predstavljaju trajne vrednosti, elemente koji opstaju kroz sukcesivne razvojne faze naselja i posebno doprinose njihovoj prepoznatljivosti. Pored toga što je značajno za razvoj pojedinih naselja, kreiranje urbanog identiteta naselja u Podunavlju doprinosi formiranju integrisane turističke ponude i jačanju veza sa Podunavskim regionom.

Ključne reči: identitet, naselja Podunavlja, urbana i fizička struktura

CONCEPT OF IMPROVING THE IDENTITY OF URBAN SETTLEMENTS IN DANUBE AREA IN SERBIA

Abstract: This paper emphasizes the importance of the specific characteristics of urban settlements in the Danube region, which are the key factors of their identity. It starts from the premise that development strategies and plans need to adapt to a particular location, and to be based on the analysis of the current state. In this way, the more successful results in spatial arrangements and continuity in development can be expected. The buildings and spatial entities which constitute important elements of cultural-historical and built heritage are being analysed. Permanent values, the elements which persist through successive stages of development of settlements and specifically contribute to their recognition stand out as special factors of character and identity. In addition to being important for the development of individual settlements, creating urban identity of settlements in the Danube region contributes to the formation of an integrated tourist offer and strengthen ties with the Danube region.

Key words: identity, Danube area settlements, urban and physical structure

¹ mr Božidar Manić, istraživač saradnik, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd

² dr Ana Niković, naučni saradnik, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd

1. UVOD

Urbana naselja u oblasti Podunavlja u Srbiji, koja su predmet istraživanja u ovom radu, nastajala su u dugom vremenskom periodu. Proces njihove evolucije uključuje različite razvojne faze u kojima se urbana i fizička struktura naselja prilagođavala potrebama stanovnika, a naselja postepeno dobijala svoju formu i karakter. Generalno, naselja imaju iste vrste elemenata, ali ono što im daje identitet i različitost su oni specifični elementi koji se mogu posmatrati na različitim nivoima detaljnosti: ulični sistem, javni prostori, zgrade, arhitektonski detalji, materijali itd. Postavlja se pitanje koliko se ove specifične karakteristike naselja uvažavaju kroz važeću plansku dokumentaciju kojom se planira budući razvoj ovih naselja? Da li su i na koji način prepoznate i na koji način su tretirane?

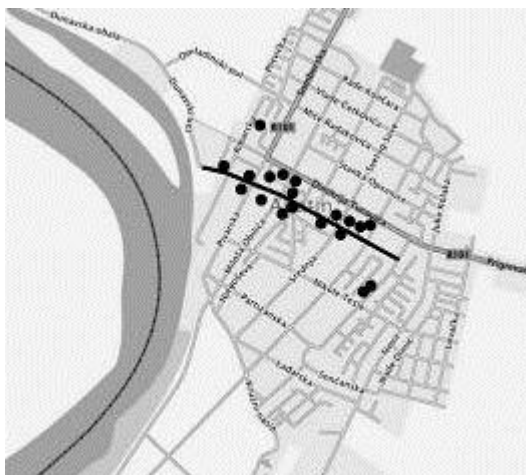
Proučavanjem elemenata urbane i fizičke strukture naselja u oblasti Podunavlja dolazi se do informacija značajnih za uređenje prostora, doprinosi se poznavanju njihovog urbanog razvoja kroz različite istorijske periode do savremenog doba. Kroz istraživanje tretmana ovih elemenata u aktuelnoj planskoj dokumentaciji dolazi se do preporuka za unapređenje planskih smernica tako da se budući razvoj usklađuje sa postojećim stanjem, zatečenim vrednostima i prilagođava lokaciji, a ne lokacija razvoju. Ovim putem se kao rezultat implementacije razvojnih dokumenata mogu očekivati kvalitetna prostorna rešenja i kontinuitet u razvoju. Pored toga što je značajno za razvoj pojedinih naselja, kreiranje urbanog identiteta naselja u Podunavlju može da doprinese formiranju integrisane turističke ponude i jačanju veza sa Podunavskim regionom.

U radu se analizira sedam gradskih naselja u priobalnom pojasu Dunava: Apatin, Sremski Karlovci, Smederevo, Veliko Gradište, Golubac i Kladovo. Ukazuje se na najvažnije elemente graditeljskog nasleđa koji podležu režimu zaštite kulturno-istorijskog nasleđa ili urbanističke zaštite i analizira se njihova pozicija u okviru urbane matrice i u odnosu na Dunav. Razmatraju se mogućnosti povezivanja naselja duž akvatorije međusobno, kao i sa velikim centrima, Beogradom i Novim Sadom.

2. OPIS NAJVAŽNIJIH GRADSKIH NASELJA U ZONI PODUNAVLJA

2.1 Apatin

Grad Apatin je prvo gradsko naselje nakon ulaska Dunava u Srbiju i nalazi se na 1.401,9 km od ušća Dunava³.

Sika 1. Urbana matrica Apatina

Postojeće nepokretno spomeničko nasleđe u najvećoj meri je grupisano u glavnoj ulici ili oko nje i čini staro jezgro grada koje ima odlike prostorne kulturno-istorijske celine. Prostornim planom opštine Apatin (2013) predviđa se sprovođenje važećeg zakonskog postupka i utvrđivanje granice ove prostorne celine. Pored toga, potrebno je propisati uslove zaštite za radove na objektima i sve ostale zahvate unutar ovog prostora i utvrditi kategorizaciju objekta.

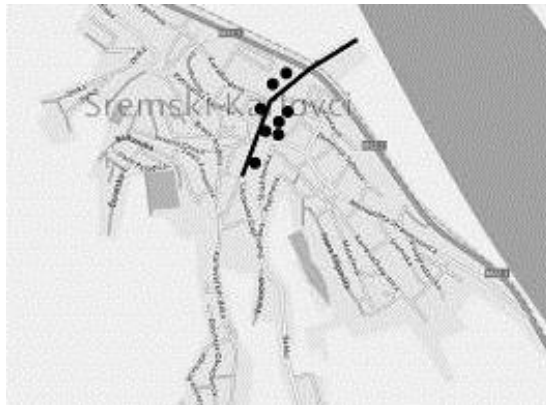
Prema podacima Pokrajinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture (2009) objekti koji su proglašeni za značajno kulturno dobro su brojne porodične grobnice na apatinskom groblju, nadgrobnji spomenici, kuće, crkve i dvorci. Pored toga, Odlukom Skupštine opštine Apatin (1994), a na osnovu Studije zaštite spomenika kulture u opštini Apatin, koju je izradio Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture iz Novog Sada, za nepokretna kulturna dobra proglašeni su i objekti u samom Apatinu: zgrada

³ Podaci preuzeti sa zvaničnog sajta Republičkog hidrometeorološkog zavoda.

Skupštine opštine, dom kulture, zgrada pošte, zgrada Župnog dvora, zgrada Osnovne škole „Žarko Zrenjanin“, zgrada Doma zdravlja, zgrada policije, rimokatolička crkva Uspenja Marijina, prodavnica „Podunavlje“, zgrada štamparije „Merkur“, zgrada nekadašnje Srpske banke, zgrada u Dunavskoj br. 5, zgrada na uglu Dunavske i Pivarske br. 2, kuća porodice Turski, kuća u Branka Radičevića br. 1 i više kuća u Srpskih vladara, kuće u Marka Oreškovića br. 13 i 15, Sinagoga, stara upravna zgrada, nekadašnja stambena zgrada i objekat starog industrijskog pogona u kompleksu Apatinske pivare. Većina ovih objekata locirana je uz osovinu, ulicu Srpskih vladara koja je upravno postavljena na Dunav i izlazi na kej (sl. 1).

2.2 Sremski Karlovci

Sremski Karlovci se nalaze na 1244 km udaljenosti od ušća Dunava.

Slika 2. Urbana matrica Sremskih Karlovaca

Po svom nastanku, morfološkom izgledu, prostornoj organizaciji, kao i karakterističnoj arhitekturi stambenih i pomoćnih objekata (koševi, ambari, čardaci, kolnice, pecare, vinski podrumi, među kojima su posebno atraktivni lagumi ukopani u lesne brežuljke i sl.) čini ambijentalnu celinu koju je potrebno i dalje proučavati i sačuvati. Iz tih razloga je donet Zakon o obnovi kulturno-istorijskog nasleđa i podsticanju razvoja Sremskih Karlovaca („Službeni glasnik RS“, br. 37/91,53/93,67/93,48/94,101/2005).

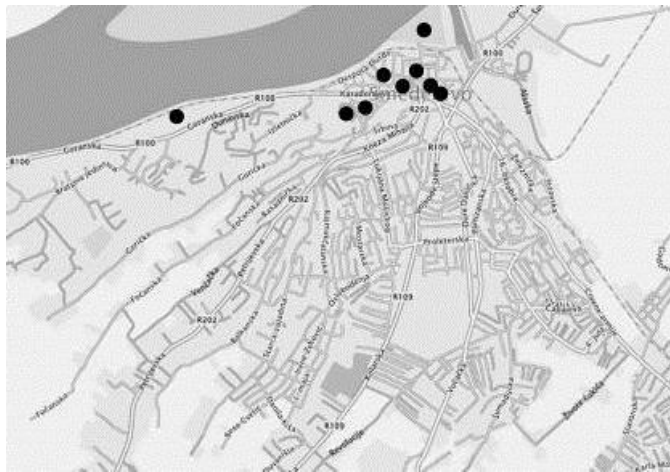
Kulturna dobra koja čine materijalnu i duhovnu baštinu Sremskih Karlovaca čine kulturno-istorijski spomenici od izuzetne i velike vrednosti, muzeji, galerije. Od kulturno-istorijskih spomenika od izuzetne vrednosti, izdvajaju se: gradsko jezgro Sremskih Karlovaca – barokna celina koja

obuhvata prostor Trga Branka Radičevića, Saborna crkva Svetog Nikole, Patrijaršijski dvor, Kapela gospe od mira – podignuta na mestu sklapanja Karlovačkog mira. Kulturno-istorijski spomenici od velike vrednosti su: česma „Četiri lava“ u centru grada, Bogoslovski internat, Palata Stefaneum (koja je služila kao internat) i zgrada Gimnazije.

Najvažniji objekti koncentrisani su oko pravca koji vodi direktno do Dunavskog priobalja, te je neophodno dalje razvijati ovo kontaktno područje koje u postojećem stanju nije dovoljno atraktivno u delu uz Dunav (sl. 2).

2.3 Smederevo

Grad Smederevo nalazi se na 1.116,23 km udaljenosti od ušća Dunava. Smederevo se nalazilo uz dunavski deo granice Rimskog carstva (Limes Moesiae) i Carigradski drum, što je tokom istorije bitno određivalo njegov značaj i ulogu u istorijskim događajima.

Slika 3. Urbana matrica Smedereva

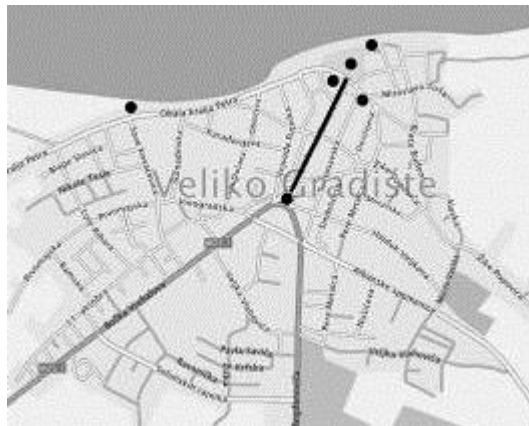
Dve najznačajnije urbane celine čine gradsko jezgro sa očuvanom uličnom matricom i primerima građanske arhitekture XIX i XX veka, i priobalni pojas uz Dunav, sa tvrđavom. U utvrđena nepokretna kulturna dobra ubrajaju se: Smederevska tvrđava, kao najvažnija celina i kulturno dobro od izuzetnog značaja; crkva Uspenja presvete Bogorodice i zgrada Okružnog suda, kao kulturna dobra od velikog značaja. U kulturna dobra se ubrajaju i crkva Svetog Georgija sa spomeničkom celinom gradskog trga, zgrada Opštinskog doma, zgrada Gimnazije, zgrada Prve smederevske kreditne banke, te privatne porodične kuće, kao što je kuća u Ulici Ante

Protića. Evidentirana su kulturna dobra koja su u proceduri za utvrđivanje, gde se izdvajaju kompleks Stare železare na Dunavu i ostaci čaršije iz XIX veka, kao prostorna kulturno-istorijska celina.

Najznačajniji spomenici kulture i elementi graditeljskog nasleđa su skoncentrisani u zoni neposredno na Dunavu. Najstariji delovi gradskog naselja su u zoni između tvrđave i Karađorđeve ulice. Uočava se potreba za povezivanjem starog i dela naselja koje se razvijalo sa druge strane Karađorđeve ulice, što je potrebno tretirati kroz buduće planove i strategije razvoja (sl. 3). Potrebno je, takođe, prostorno integrisati i obezbediti bolju dostupnost atraktivnim sadržajima u neposrednom okruženju grada, poput vinogorja, izletišta Jugovo, vile „Zlatni breg“ – letnjikovca dinastije Obrenović.

2.4 Veliko Gradište

Veliko Gradište se nalazi na 1.059, 8 km udaljenosti od ušća Dunava.

Slika 4. Urbana matrica Velikog Gradišta

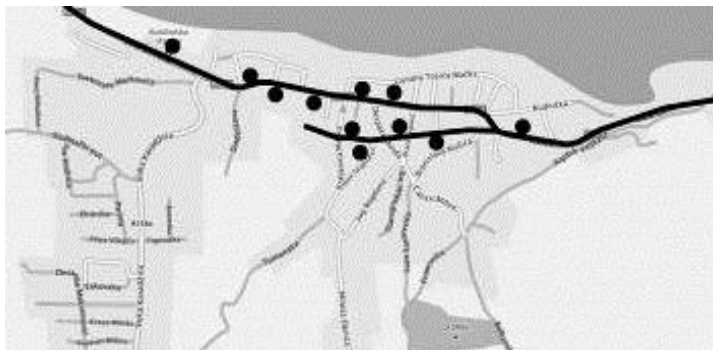
Identitetu grada najviše doprinosi istorijsko jezgro - ambijentalna celina malih i srednjih blokova delom uz keju Dunava i većim delom oko trgova i ulica istorijskog gradskog jezgra. Glavno obeležje ove celine je urbani sklop oko glavne ulice centra Velikog Gradišta (Kneza Lazara). Ovaj deo grada karakteriše uređena urbana matrica i velika gustina izgrađenosti, sa objektima niže spratnosti, koja uglavnom ne prelazi dva sprata. Najveći deo tkiva čine varoške kuće bez izrazite spomeničke, ali jasne ambijentalne vrednosti, poslovno-stambene namene, integrisane sa komercijalnim sadržajima i stanovanjem veće gustine.

Pored Ulice kneza Lazara, kao važne ambijentalne i kulturno-istorijske celine izdvajaju se: Žitni trg i Trg Mladena Miloradovića (nekada Marveni trg). Na Žitnom trgu se nalaze objekti crkve Svetog arhanđela Gavrila (na mestu stare crkve), kao i objekti Sreskog načelstva, osnovne škole, gimnazije, starog bioskopa, apoteke, kuća porodice Stojadinović i, u neposrednoj blizini, na samoj obali Dunava, zgrada Carinarnice, park sa kejom i ostaci rimskog naselja Pinkum. Ramska tvrđava je na oko 18 km od Velikog Gradišta.

Može se uočiti da kičmu urbanog razvoja predstavlja Ulica kneza Lazara, koja vodi ka priobalnoj zoni, koja povezuje dva važna gradska trga. Većina značajnih objekata je koncentrisana uz ove trgove. Potrebno je dodatno afirmisati osovinski pravac kroz uvođenje atraktivnih sadržaja i unapređenje postojeće fizičke strukture (sl. 4).

2.5 Golubac

Naselje Golubac se nalazi na 1.042 km udaljenosti od ušća Dunava.

Slika 5. Urbana matrica Golupca

Nepokretno kulturno dobro tvrđava Golubac nalazi se na obali Dunava, u opštini Golubac, na ulazu u područje Nacionalnog parka Đerdap i u okviru strogog prirodnog rezervata Golubački grad. Ima ukupno devet kula, od kojih se najveća nalazi na najvišem uzvišenju. Golubačka tvrđava zaštićena je i proglašena nepokretnim kulturnim dobrom od izuzetnog značaja.

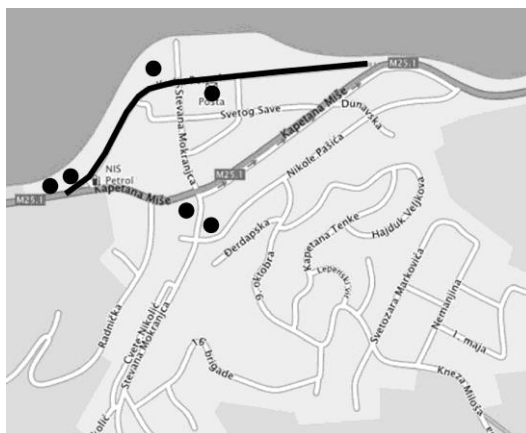
Kao nepokretna kulturna dobra utvrđeni su: crkva Svetog Nikole u Golupcu i zgrade u Cara Lazara br. 2 i 3. Dobra koja uživaju prethodnu zaštitu su: Opštinska zgrada, zgrade stare osnovne škole i stare opštine u Cara Lazara, trinaest privatnih kuća u ulicama Dositeja Obradovića, Svetog

Save, Cara Dušana, Cara Lazara, Vinogradskoj, Karađorđevoj i na Golubačkom trgu.

Centralna zona se nalazi pored Dunava. S obzirom na oblik i pravac pružanja centralnog gradskog jezgra, javni i komercijalni sadržaji su disperzno postavljeni, saglasno pravcu pružanja cele zone, sa nešto izraženijom koncentracijom između hotela i zgrade opštine. U ovoj celini, u ulicama Cara Dušana, Golubački trg, Cara Lazara i Karađorđevoj formirana je linearna zona, koja je ranije imala pretežno stambeni karakter, a vremenom je, adaptacijom i prenamenom prostora, dobila karakter poslovne i trgovačke ulice. U ovom delu se nalaze i objekti graditeljskog nasleđa koji poseduju arhitektonske, urbanističke i kulturno-istorijske vrednosti. Razlikuju se zgrade koje pripadaju građanskoj arhitekturi s kraja XIX i početka XX veka, objekti narodnog graditeljstva i noviji višespratni stambeno-poslovni objekti. Potrebno je dodatno raditi na afirmaciji karaktera ove linearno razvijene centralne zone kroz poguščivanje i uspostavljanje kontinuiteta u urbanoj strukturi (sl. 5).

2.6 Donji Milanovac

Grad Donji Milanovac nalazi se na 995 km udaljenosti od ušća Dunava.

Slika 6. Urbana matrica Donjeg Milanovca

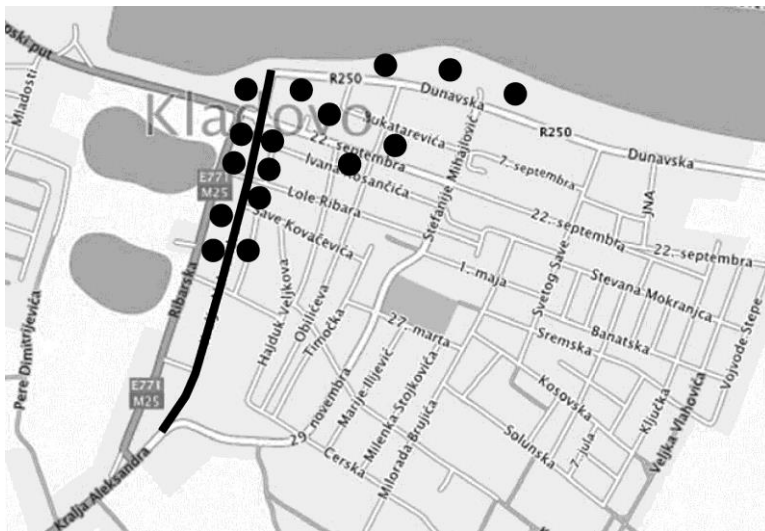
Donji Milanovac se nalazi na samoj obali Dunava i nastao je nakon izgradnje HE „Đerdap I“ (delimično je izgrađen i na veštačkom platou, gde se danas nalaze izmeštene stare zgrade iz naselja Stari Milanovac: Tenkina kuća (sada sedište Turističke organizacije) i stara kuća kapetana Miše

Anastasijevića, velikog srpskog zadužbinara i najvećeg srpskog brodograditeljskog vlasnika, kao i samo pristanište. Nedaleko od pristaništa nalaze se i lokacije gradnje novog, manjeg hotela, a uzvodno od Tenkine kuće nalazi se potencijalna lokacija za izgradnju novih turističkih sadržaja, za koju se trenutno rade izmene i dopune GUP-a Donji Milanovac. Šetna staza trenutno postoji od jedne do druge signalne stanice, ali postoje mogućnosti i za njeno proširenje.

Najznačajniji objekti nalaze se u zoni priobalja, omeđenoj sa donje strane Ulicom kapetana Miše. Potrebno je čvršće povezati ovaj deo urbane matrice sa zonom koja se razvijala dalje od Dunava, što se posebno odnosi na poprečnu osovinu, ulicu Stevana Mokranjca (sl. 6).

2.7 Kladovo

Grad Kladovo nalazi se na 933 km udaljenosti od ušća Dunava.

Slika 7. Urbana matrica Kladova

U neposrednoj blizini Kladova postoje sledeći objekti i kompleksi od kulturno-istorijskog značaja: Hajdučka vodenica, Balon stanice (deo nekadašnjeg sistema vođenja i kontrole rečnog saobraćaja), Trajanova tabla iz 100. godine n.e., Transdierna-Tekija, ostaci austrijske tvrđave Fort Elizabet iz XVIII veka, Manastirica iz XIV veka, ostaci rimskog i ranovizantijskog utvrđenja Diana Zanes, Fetislam – Kladovska tvrđava iz XVI - XIX veka, Pontes – Trajanov most (105. godina n.e.).

Objekti varoške arhitekture nastaju uglavnom posle oslobođenja od Turaka, tokom XIX i početkom XX veka i po tipu prezentuju okretanje evropskim uzorima. Zaštitom preostalih objekata građanske arhitekture, potrebno je poštovati tradiciju građenja i ambijentalne vrednosti delova grada. Potrebno je evidentirati i dokumentovati starovarošku arhitekturu i na primeren način je zaštititi. Posebno je važno zaštititi elemente vernakularne baštine: varoške i seoske kuće, kapije, različite oblike tremova, doksata, tipova pomoćnih objekata i dekorativne arhitekture. U sklopu kompleksa/zaštićenih objekata ili etno-kompleksa trebalo bi dopuniti ponudu, reaktiviranjem radionica i starih zanata, nekada popularnih u ovim krajevima.

Na izlasku iz Đerdapske klisure 1972. godine podignuta je jedna od najvećih hidroelektrana, „Đerdap 1“, a u njenom okruženju postoji nekoliko objekata iz XIX i XX veka koji danas predstavljaju industrijsku baštinu Evrope i u kojima se nalaze napuštene tehnologije, mašine itd. Potrebno je revitalizovati pojedine napuštene i devastirane delove objekata, izgraditi info-punktove, urediti deo prostora za posetioce, dopuniti kulturnim, zabavnim i drugim obrazovnim sadržajima.

3. INTEGRATIVNI PRISTUP PLANIRANJU NASELJA PODUNAVLJA U POSTOJEĆIM PLANSKIM I STRATEŠKIM DOKUMENTIMA

Prema Prostornom planu Republike Srbije (2010) izdvajaju se prioriteta kulturna područja u oblasti Podunavlja koja treba da uživaju poseban tretman, a to su: područje Sremskih Karlovaca i Petrovaradinske tvrđave i priobalje Dunava sa starovekovnim objektima, rimskim limesom i srednjovekovnim tvrđavama. U širem smislu kulturno nasleđe Dunavskog koridora je integralni deo evropskog kulturnog nasleđa, što je svojevrsan potencijal za uspostavljanje međunarodne saradnje. Pored značaja za razvoj kulture, to je potencijal za razvoj kulturnog turizma, kroz mogućnost uključivanja u panevropske kulturne puteve. Gornje Podunavlje i Donje Podunavlje definisani su kao primarne turističke destinacije sa manjim učešćem celogodišnje ponude.

Najvažniji planski i strateški dokumenti u kojima je primenjen integrativni pristup u planiranju naselja Podunavlja su: *Prostorni plan*

područja posebne namene međunarodnog vodnog puta E80 – Dunav (Panevropski koridor VII), Prostorni plan područja posebne namene Nacionalnog parka „Đerdap“, Master plan turističke destinacije „Donje Podunavlje“, Master plan turističke destinacije „Gornje Podunavlje“.

Prvi planski dokument obuhvata cele ili delove opština koje su predmet ovog rada. Jedan od opštih ciljeva jeste stvaranje regionalnog identiteta na bazi očuvanja, zaštite i turističke valorizacije kulturnog nasleđa Podunavlja. Područje Koridora VII i sliva reke Dunav mora se, s jedne strane, tretirati integralno, a s druge strane moraju se uzeti u obzir specifičnosti pojedinih celina i naselja. Iz toga proizilazi operativni cilj obezbeđivanja kvalitetne dostupnosti s vodnog puta, atraktivna prezentacija i interpretacija kulturnog nasleđa i stvaranje uslova za bolju regionalnu i međunarodnu povezanost područja na bazi kulturnog identiteta. Definisana su najatraktivnija naselja i lokacije nautičko-turističkih punktova u koridoru vodnog puta i zoni njegovog uticaja u koja se ubrajaju i gradovi u neposrednoj priobalnoj zoni Dunava. Predviđeno je 12 luka (2 planirane u predmetnim naseljima), 33 pristaništa (21 planirano, 7 u okviru predmetnih naselja) i 42 marine (23 planirane, od toga 7 u predmetnim naseljima). Plansko opredeljenje jeste održivo korišćenje kulturnog nasleđa kao razvojnog resursa i ekonomskog dobra, uz primenu principa aktivne zaštite koja podrazumeva stručnu ocenu koja kulturna dobra mogu biti u režimu ekonomskog korišćenja, na koji način i pod kojim ekonomskim i konzervatorskim uslovima.

Drugi planski dokument koji se odnosi na zaštićeno područje Nacionalnog parka Đerdap posebno tretira ovaj deo zone Donjeg Podunavlja. Plansko opredeljenje jeste utvrđivanje zona sa različitim režimima zaštite i održivog korišćenja nepokretnih kulturnih dobara i njihovog okruženja. Ističe se značaj uključivanja u međunarodne programe zaštite kulturnog nasleđa: „Kulturno nasleđe – most ka zajedničkoj budućnosti“ (UNESCO), „Tvrđave na Dunavu“, „Put rimskih imperatora“. *Master plan turističke destinacije „Donje Podunavlje“ i Master plan turističke destinacije „Gornje Podunavlje“* daju analize prostornih karakteristika područja i društveno-ekonomskog konteksta. Atraksije i turistička infrastruktura tretiraju se kao turistički proizvodi koji podležu tržišnoj analizi. Kao rezultat ove analize izdvajaju se ključni investicioni projekti.

U zoni Donjeg Podunavlja ključni investicioni projekti, koji se nalaze u okviru naselja koja su predmet ovog rada su: „Silver Lake City“ Veliko Gradište, tematski kulturno-istorijski centar „Golubački grad“, hotel „Golubački grad“ u Golupcu, pristanište sa šetalištem i marinom, hotel „Lepenski vir“ i novi gradski hotel u Donjem Milanovcu, hotel „Aqua Star-Danube“ i „Đerdap“ u Kladovu. Pored toga predviđa se rekonstrukcija i revitalizacija kulturno-istorijskih centara i celina. Projekat „Stara gradištanska čaršija sa pristaništem“ u centru Velikog Gradišta obuhvata rekonstrukciju hotela „Srpski kralj“. Revitalizacija gradskog jezgra Golupca pored tretmana zgrada, ulica i trga podrazumeva spajanje sa akvatorijom, izgradnju i uređenje dokova i šetališta sa svim pratećim sadržajima. Na ulazu u Donji Milanovac se nalazi kulturno-istorijski centar „Stara porečka čaršija“ koji predstavlja jedan od najvrednijih delova starog gradskog jezgra, sa objektima Kapetan Mišin konak i Tenkina kuća i planiranim rekonstrukcijama-replikama: Kapetan Mišina rodna kuća i gradska kuća Porečkog ostrva. U Kladovu se predviđa revitalizacija „Stare kladovske čaršije“ i Fetislama.

Za većinu navedenih lokacija, kako onih na kojima su izgrađeni objekti koje je potrebno rekonstruisati tako i planiranih koje bi sa postojećim trebalo da formiraju prostorno-ambijentalne celine, prisutna su ograničenja u razvoju. Pored ekonomskih to su: neuređenost i neopremljenost postojećeg prostora, zapuštenost putne i rečne infrastrukture i neorganizovan rečni saobraćaj.

4. MOGUĆNOSTI INTEGRISANJA KULTURNO-ISTORIJSKOG I GRADITELJSKOG NASLEĐA NASELJA I AFIRMACIJE NJIHOVOG KULTURNOG IDENTITETA

Kulturno-istorijsko nasleđe i novi programi u funkciji turizma predstavljaju bitan podsticaj razvoju naselja u oblasti Podunavlja postajući žižne tačke koje trasiraju putanje i formiraju nove veze. Pored toga, kulturnoistorijsko nasleđe i izgrađena sredina uopšte, imaju nekoliko različitih uloga u oblasti turizma. Pojedinačni objekti mogu da budu turističke atrakcije prvog reda zahvaljujući svojim arhitektonskim kvalitetima ili istorijskom značaju. Graditeljske celine, pa i cela naselja, takođe mogu imati tu ulogu. Osim toga, čak i kada je primarni faktor atrakcije nešto drugo (npr. prirodna sredina, zanimljiva prošlost ili privlačna aktivnost) fizička struktura i dalje ima veoma značajno mesto u privlačenju posetilaca,

jer učestvuje u stvaranju opšte slike o nekom mestu. Ovaj proces odvija se ne samo kroz lično iskustvo posete, već i posredno, kroz medije, marketing, suvenire i slično. Značaj arhitekture za razvoj turizma prepoznaju danas i preduzetnici (Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit, 2007) jer zahvaljujući fizičkoj strukturi mesta dobijaju identitet i prepoznatljivost, a ona tako postaje faktor atrakcije i marketinški faktor (v. Marić et al., 2009). Građenjem, mesta dobijaju ne samo svoj konačan oblik, već i značenje (v. Lasansky and McLaren, 2004).

Kroz analizu sedam naselja u priobalnom pojasu Dunava uočava se da je najveći deo njihovog kulturno-istorijskog i graditeljskog nasleđa razvijan i lociran u jasnom odnosu prema priobalnom području. Razlikujemo naselja kod kojih je najveći deo objekata koncentrisan duž pravaca ulica koje vode direktno do reke. Gradski centri se takođe javljaju na ovoj osovini u vidu proširenja, trgova na kojima su locirane značajne zgrade. U slučaju ovih naselja (Apatin, Sremski Karlovci) potrebno je dodatno afirmisati ove pravce adekvatnim sadržajima na samom Dunavu, koji bi predstavljali reperne tačke pri povezivanju ovih naselja vodotokom. Za razliku od ovih naselja, Veliko Gradište je primer urbanog razvoja u kome postoji gradski centar – trg u priobalju, kao i u zoni dalje od Dunava. Glavna ulica, postavljena u pravcu približno upravnom na Dunav, povezuje ove dve važne tačke. Potrebno je dodatno afirmisati osovinski pravac zaštitom i unapređenjem postojeće fizičke strukture i uvođenjem dodatnih atraktivnih sadržaja. Takođe, potrebno je razvijati i ostale pravce paralelne glavnoj ulici, koji vode direktno do Dunava.

Pored toga, u nekim naseljima se zona sa centralnim sadržajima i značajnim objektima razvija linearno, ali ne upravno, već paralelno sa obalnim pojasem, u neposrednom kontaktu sa njim (Golubac, Donji Milanovac). U ovim naseljima potrebno je planski raditi na vizuelnom identitetu tih pravaca, imajući u vidu da su oni neposredno sagledivi sa Dunava. Između ostalog, to podrazumeva usklađivanje vertikalne i horizontalne regulacije, oblikovanje i materijalizaciju novih i postojećih objekata, kao i formiranje novih javnih prostora u zoni priobalja. Razvoj poprečnih osovina bi doprineo povezivanju ove zone sa urbanom matricom u zaleđu.

Pored linearnog razmeštaja, upravno ili paralelno sa Dunavom, centralni sadržaji i važni objekti mogu biti koncentrisani kao grupacije u manjoj zoni neposredno uz Dunav, kao u slučaju Smedereva i Kladova.

Najstariji delovi naselja se nalaze u ovoj zoni, gde je najgušća urbana matrica. I u ovim gradovima se jasno diferenciraju ulice koje su predstavljale kičme razvoja u prošlosti (Kralja Petra u Smederevu i Kralja Aleksandra u Kladovu), a sada predstavljaju prostorno ambijentalne celine sa izraženim arhitektonsko-urbanističkim vrednostima koje treba štititi i afirmisati, što je podržano i koncentracijom aktivnosti koje se u njima odvijaju.

Kroz analizu planskih dokumenata koji se odnose na predmetna naselja može se uočiti da postoje elementi koji se odnose na zaštitu važnih objekata koji predstavljaju delove kulturno-istorijskog nasleđa. Najčešće su ovi podaci i smernice sadržani u delu pod nazivom „Zaštita nepokretnih kulturnih dobara“ i objekti i celine su nabrojani pojedinačno, u skladu sa kategorizacijom iz Zakona o kulturnim dobrima. Takođe, ova naselja se prepoznaju kao važne tačke u mreži podunavskih naselja, što se može zaključiti iz činjenice da su uključena u planove budućih pristaništa, luka i marina. U planovima i strategijama za razvoj ovih naselja potrebno je tamo gde ne postoji uvesti, a gde postoji detaljnije razraditi karakter urbanih i ambijentalnih celina i potencirati njihovo povezivanje međusobno, kao i sa zonom Dunava, posebno imajući u vidu planirane lokacije objekata nautičkog saobraćaja.

Područje Podunavlja predstavlja zonu izuzetnih prirodnih i antropogenih potencijala. Istovremeno, to je zona koja ima privredni i turistički značaj i odlikuje se velikim diverzitetom mikroregiona i gradova koje povezuje. Postoje brojni projekti, istraživanja, studije na temu Podunavlja čiji je cilj integracija mikroregiona na političkom, ekonomskom i kulturnom nivou. Gradovi Podunavlja tako dobijaju mogućnost povezivanja i na međunarodnom nivou. Za manje razvijene države i gradove uključivanje u međunarodne projekte razvoja jeste šansa za aktiviranje i unapređenje turističkih potencijala, u ovom slučaju iskorišćavanje blizine Dunava kao turističkog atraktora.

5. ZAKLJUČAK

Urbana naselja u oblasti Podunavlja u Srbiji imaju specifičan karakter i elemente posebnosti mesta, koji nisu dovoljno prepoznati kroz postojeće planove i strategije kojima se predviđa budući razvoj ovih naselja. To se posebno odnosi na distribuciju fizičke strukture koja čini deo kulturno-istorijskog i graditeljskog nasleđa, kao i na urbanističku zaštitu postojećih

ambijentalnih celina ili njihovih začetaka koju čine objekti koji nisu uvršteni u neku od kategorija kulturnih dobara. Iz analize predmetnih naselja može se zaključiti da je u razvoju njihove urbane i fizičke strukture veliku ulogu imala blizina Dunava, tako da su se najznačajniji objekti i najvažniji pravci u urbanoj matrici, najčešće, razvijali u jasnom odnosu prema priobalju – paralelno, upravno na njega ili u vidu koncentrisanih grupacija. Veliku šansu za dalji razvoj područja predstavlja upravo orijentacija ka Dunavu, maksimalno iskorišćenje ovog prirodnog potencijala aktiviranjem različitih oblika turizma koji su vezani za vodu – nautički, ribolovni, gastronomski, izletnički. Razvojem tranzitnog turizma na Dunavu omogućava se povezivanje sa ostalim podunavskim gradovima i uključivanje u mrežu podunavskih gradova.

Koncept unapređenja urbanog identiteta posmatranih naselja podrazumeva planski tretman postojećih spontano nastalih pravaca i grupacija fizičke strukture kao generatora budućeg razvoja. Pored toga što je značajno za razvoj pojedinih naselja, kreiranje urbanog identiteta naselja u Podunavlju doprinosi formiranju integrisane turističke ponude i jačanju veza sa drugim naseljima Podunavlja.

6. LITERATURA I IZVORI

- Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit. Architecture in Tourism. Analysis of interaction between architecture and tourism, 2007. <http://www.bmwa.gv.at> (13.1.2009)
- Centar za planiranje urbanog razvoja, Beograd (2012) Prostorni plan opštine Kladovo, Kladovo: „Službeni list opštine Kladovo br. 1/2012“
- Danube Space Study: Regional and Territorial Aspects of Development in the Danube Countries with Respect to Impacts on the European Union, Final Report, July 2000
- Direkcija za izgradnju, urbanizam i građevinsko zemljište Smederevo (2012) Prostorni plan opštine Majdanpek: „Službeni list opštine Majdanpek br.15/12“
- Direkcija za izgradnju, urbanizam i građevinsko zemljište Smederevo (2011) Prostorni plan opštine Smederevo, Smederevo: „Službeni list opštine Smederevo br.3/11“
- Ekonomski fakultet u Beogradu (2007) *Master plan kulturno-istorijske rute „Put rimskih careva“*, Beograd: Ekonomski fakultet

- Ekonomski fakultet u Beogradu (2007) *Master plan turističke destinacije „Gornje Podunavlje“*, Beograd: Ekonomski fakultet
- Ekonomski fakultet u Beogradu (2007) *Master plan turističke destinacije „Donje Podunavlje“*, Beograd: Ekonomski fakultet
- Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije (2012) *Prostorni plan područja posebne namene Nacionalnog parka „Đerdap“*, Beograd: „Službeni glasnik RS“, br. 43/13.
- Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije (2014) *Prostorni plan područja posebne namene međunarodnog vodnog puta E80 – Dunav (Panevropski koridor VII) sa JP „Zavod za urbanizam Vojvodine“ (ZUV). Nacrt plana.*
- Jugoslovenski institut za urbanizam i stanovanje Beograd (2011) *Prostorni plan opštine Veliko Gradište, Veliko Gradište: „Službeni list opštine Veliko Gradište br. 2/2011“*
- Lasansky, Diana Medina, McLaren, Brian (eds.). *Architecture and Tourism: Perception, Performance and Place*. Berg Publishers, Oxford, 2004
- Marić, Igor; Bogdanov, Ana; Manić, Božidar „Arhitektura vila kao element identiteta Vrnjačke Banje“. *Arhitektura i urbanizam, br. 26, 2009, str. 36–44.*
- Preduzeće za planiranje, projektovanje i konsalting Arhiplan Arandjelovac (2011) *Prostorni plan opštine Golubac, Golubac: „Službeni list opštine Golubac br. 3/2011“*
- Tošković, Dobrivoje „Uvod u prostorno i urbanističko planiranje“, *Akadska misao*, Beograd, 2006.
- Urbanistički zavod Beograda (2003) *Generalni plan Beograda 2021*, Beograd: „Službeni list grada Beograda“, br. 27/03, 25/05, 34/07 i 63/09.
- Zakon o kulturnim dobrima (1994), Beograd: „Službeni glasnik RS“, br. 71/94.
- Zakon o prostornom planu Republike Srbije od 2010. do 2020. godine (2010), Beograd: „Službeni glasnik RS“, br. 88/2010.
- Zavod za urbanizam Vojvodine Novi Sad (2010) *Prostorni plan opštine Sremski Karlovci, „Službeni list opštine Sremski Karlovci“, br. 8/06.*
- Zavod za urbanizam Vojvodine Novi Sad (2012) *Prostorni plan grada Novog Sada, „Službeni list grada Novog Sada“, br. 11/2012.*
- Zavod za urbanizam Vojvodine Novi Sad (2013) *Prostorni plan opštine Apatin, „Službeni list opštine Apatin“, br. 6/2013.*

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

502.131.1:711(497.11)(082)

ODRŽIVI prostorni razvoj Podunavlja u Srbiji. Knj. 2 / [urednici Marija Maksin, Nikola Krunic, Marina Nenković-Riznić]. - Beograd : Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, 2014 (Beograd : Planeta print). - 402 str. : ilustr. ; 25 cm. - (Posebna izdanja / Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije ; br. 73)

"... deo rezultata naučno-istraživačkog projekta TR 36036 ..." --> kolofon.
- Tiraž 200. - Str. 1-2: Predgovor / urednici. - Napomene uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-80329-79-6

1. Максин, Марија [уредник] [аутор додатног текста], 1954-
а) Просторно планирање - Одрживи развој - Подунавље - Србија -
Зборници

COBISS.SR-ID 212211724